

References

1. Pokrovskii I.M. Eparkhial'noe ustroistvo Russkoi tserkvi v tsarstvovanie imperatora Pavla I / I.M. Pokrovskii // Pravoslavnyi sobesednik. – 1914. – Ch.1. – S.52-87.
2. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1-e. SPb., 1830. – T.22. – № 15978. – S.95-97.
3. Tsentralnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (TsDIAK Ukrainy) – F.127. – Op.354. – Od.zb.17. – Ark.1.
4. Kratkii istoricheskii ocherk Kievo-podol'skogo uezdno-prikhodskogo dukhovnogo uchilishcha posle ego otkrytiia 1817g. do nashego vremeni // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1878. – № 13. – S. 379-380.
5. Sergii (Vasilevskii) Visokopreosviashchennyi Filaret v skhimomonashestve Feodosii (Amfiteatrov) mitropolit Kievskii i Galitskii i ego vremia. – Kazan', 1888. – T.3. – S. 77.
6. Izvlechenie iz otcheta ober-prokurora Sv. Sinoda za 1840g. – SPb., -1841. – S. 49, 59.
7. Trotskii P. Po povodu semiadisietletnego iubileia Kievskoi dukhovnoi seminarii / Protoierei P. Trotskii // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1893. – № 21. – S. 749-750.
8. Korol'kov K. Boguslavskoe bezdno-prikhodskoe uchilishche v piatidesiatiletanii period sushchestvovaniia / K. Korol'kov // Volynskie eparkhial'nye vedomosti. – 1879. – № 23. – S. 6/
9. Kratkii istoricheskii ocherk Kievo-podol'skogo uezdno-prikhodskogo dukhovnogo uchilishcha posle ego otkrytiia 1817g. do nashego vremeni // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1878. – № 13. – S.383.
10. Sergii (Vasilevskii) Visokopreosviashchennyi Filaret v skhimomonashestve Feodosii (Amfiteatrov) mitropolit Kievskii i Galitskii i ego vremia. – Kazan', 1888. – T.3. – S.92-93.
11. Petrov P. Istoriia Kievskoi dukhovnoi semitnarii (1817-1917) /P. Petrov. – K., 1918. – S. 40-42.
12. Kremenenetskoe muzhskoe uchilishche // Volynskie eparkhial'nye vedomosti. – 1900. – № 25. –S. 834, 837.
13. Kratkii istoricheskii ocherk Kievo-podol'skogo uezdno-prikhodskogo dukhovnogo uchilishcha posle ego otkrytiia 1817g. do nashego vremeni // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1878. – № 13. – S.382.
14. Olesnitskii I. Istoricheskie svedeniia o Kamenetskom i Barskom dukhovnikh uchilishchakh / I. Olesnitskii // Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1891. – № 21. – S. 426.
15. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. – Sobranie 2-e. – T.20. – S. 436.
16. Boguslavskoe uezdno-prikhodskoe uchilishche v piatidesiatiletanii period ego sushchestvovaniia // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1868. – № 14. – S. 4-5.
17. Rozhko V.Ye. Dukhovni pravoslavni osviti zaklady Volyni X-XX st. Istoryko-kraieznavchyi narys / V. Rozhko. – Lutsk, – 2002. – S. 103.
18. Kratkii istoricheskii ocherk Kievo-podol'skogo uezdno-prikhodskogo dukhovnogo uchilishcha posle ego otkrytiia 1817g. do nashego vremeni // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1878. – № 13. – S.453.
19. Trotskii P. Kievo-Sofiiskoe uezdno-prikhodskoe dukhovnoe uchilishche / Sviashch. P. Trotskii // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1868. – № 9. – S. 730.
20. Kievskoe eparkhial'noe popechitel'stvo o bednykh dukhovnogo zvaniia // Kievskie eparkhial'nye vedomosti. – 1892. – № 17. – S. 640, 646.

УДК 069.41.5(477.41)

Більченко Інна Валеріївна
старший науковий співробітник,
Національний історико-етнографічний
заповідник "Переяслав"
e-mail: Niez_bilchenko@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ У М. ПЕРЕЯСЛАВІ-ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ: 40–60-і роки ХХ ст.

Стаття присвячена основним процесам становлення визначної музейної установи України – Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав". На основі архівних джерел Державного архіву Київської області та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України зроблено припущення, що основним каталізатором створення Заповідника в м. Переяславі-Хмельницькому стало святкування на державному рівні 300-ліття Переяславської Ради та призначення на посаду директора Михайла Івановича Сікорського. Зазначено деякі аспекти відкриття перших музейних експозицій Переяславщини (Археологічний музей, Меморіальний музей архітектора В.Г. Заболотного), що увійшли до структури музейного комплексу. Визначено передумови створення першого на території України скансену – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

Ключові слова: музей, нерухома пам'ятка, експозиція, колекція, культура, скансен.

Бильченко Инна Валериевна, старший научный сотрудник, Национальный историко-этнографический заповедник "Переяслав"

Становление музейного дела в г. Переяславе-Хмельницком: 40-60-е годы ХХ в.

Статья посвящена основным процессам становления выдающегося музейного учреждения Украины – Национального историко-этнографического заповедника "Переяслав". На основании архивных источников Государственного архива Киевской области и Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины сделано предположение, что главным каталізатором создания Заповедника в г. Переяславе-Хмельницком стало празднование на государственном уровне 300-летия Переяславской Рады и назначение на пост директора музея Михайла Івановича Сікорського. Отмечено некоторые аспекты открытия первых музей-

ных экспозиций Переяславщины (Археологический музей, Мемориальный музей архитектора В.Г. Заболотного), что вошли в структуру музейного комплекса. Обусловлено предпосылки и начало создания первого на территории Украины скансена – Музея народной архитектуры и быта Средней Надднепрянщины.

Ключевые слова: музей, недвижимая памятка, экспозиция, коллекция, культура, скансен.

Bilchenko Inna, senior researcher, National historic and ethnographic reserve "Pereyaslav"

The formation of museology in Pereyaslav-Khmelnyskyi in 1940-1960's

The article is devoted to the basic processes of formation of an outstanding museum institution in Ukraine in 1940-1960's – National Historical and Ethnographic Reserve "Pereyaslav". A number of archive documents, records of the repository collection of NHER "Pereyaslav" were used that allowed to clarify some aspects of the history of the museum institution formation in Pereyaslav-Khmelnyskyi.

The aim of the given research is the integrated coverage of the history of formation of Pereyaslav-Khmelnyskyi Historical Museum on grounds of the analysis of unintroduced, little known and published sources. During the research, systematic and diachronic analyzes as well as the retrospective method, and general scientific methods (analysis and synthesis) were used.

The museology is quite a potent cultural layer due to which visitors get an idea of various aspects of human existence, and museum institutions themselves play an important role in the preservation and investigation of cultural heritage of any country. The establishment of museology in Pereyaslav area was preceded by a period of accumulation and collecting. In 1917 the first regional historical museum in Pereyaslav-Khmelnyskyi was situated in the building of Pereyaslav collegium of the 18th century. This museum sustained considerable damages during the Russian-German War in 1943, and funds were destroyed.

The next museum exhibition was created in 1946 in the fitted premises – the building of the local doctor A.Y.Kozachkovskiy, who was a friend of the famous Ukrainian poet Taras Shevchenko. The new museum was located in three rooms and its newly raised funds amounted to about 700 museum pieces, the pre-war funds were not preserved. The Council of Ministers of USSR planned to close the regional historical museums both in the town of Pereyaslav-Khmelnyskyi and in the city of Bila Tserkva to establish on their basis Bila Tserkva District Museum of Local Lore.

On the basis of archival sources of the State Archive of Kiev region and the Central State Archive of Supreme Bodies of Authorities and Management in Ukraine the article makes a hypothesis that it was the state level celebration of the 300th anniversary of Pereyaslav Council and the appointment of Mikhaïlo Ivanovych Sikorskyi that have become the main catalysts for the creation of the Reserve in the town of Pereyaslav-Khmelnyskyi. Currently it plays an important role in maintaining and investigation of the cultural heritage of Ukrainian people. In view of the laid down statements in the article, it was concluded that in 1950's the historic museum of Pereyaslav area promoted achievements of socialist construction and the Soviet regime.

The article indicates some aspects of the opening of the first museum expositions in Pereyaslav area (the Archaeological Museum, the Memorial Museum of architect V.H. Zabolotnyi) that form a part of the museum complex structure. The prerequisites and the beginning of creation of the first Ukrainian open-air museum – the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Naddnipryanshchyna have been predetermined. Particularly, the first ethnographic exposition was placed in the fitted premises in Mykhailivskiy Monastery, which is why it could not depict the life of the Ukrainians in the 19th century to the full extent.

Therefore, beginning from the 1960's an ethnographic exhibition was created on the new site that eventually covered an area of over 24 hectares. The above-mentioned open-air museum was founded mainly on the basis of immovable historic-cultural monuments of the Middle Dnieper villages that were flooded during the creation of the Kaniv reservoir. The main structural unit of the open-air museum is a manor house. Along with the manor houses there were windmills, sacral and public buildings of the 19th century.

In a period of sixty years, Mykhailo Sikorskyi has made a significant contribution to the study of the history and culture of Ukraine, in particular, of Pereyaslav area, turning the town into a prominent center of culture and spirituality, the treasury of monuments of our country, and has created a unique museum complex – Pereyaslav-Khmelnyskyi State Historic and Cultural Reserve, which in 1999 was granted the status of National Reserve.

The employees of Pereyaslav museums, headed by M.I. Sikorskyi, in a period of almost half-century could create an important culturological resource that we have to use skillfully today in order to critically redefine the past of Ukrainian people.

Key words: museum, immovable monument, exposition, collection, culture, open-air museum.

Музейна сфера є потужним культурним пластом, завдяки якому відвідувачі отримують уявлення про найрізноманітніші аспекти людського буття, а самі музейні інституції займають важливе місце у збереженні та дослідженні культурної спадщини будь-якої країни. Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" – установа культури, яка виконує завдання збереження, популяризації й передачі наступним поколінням культурної спадщини українського народу. На даний час Заповідник у м. Переяслав-Хмельницькому включає в себе 24 різноматичні музеї, він розміщений на території 31,5 га, основний фонд нараховує понад 182000, а науково-допоміжний – 48000 предметів музейного значення, 149 архітектурних пам'яток та об'єктів [18, 1].

Своєрідними попередниками музейних фондосховищ були церковні ризниці, в яких зберігалися клірова документація та церковні укази, ікони, церковне шитво та начиння. А, наприклад, у ризниці Михайлівської церкви тривалий час зберігалися ще й предмети давньоруського часу: наконечники стріл, окремі частини залізної пилки. Музейному будівництву також передував період збирання та колекціонерства. Зокрема, князь Олександр Горчаков у своєму Ташанському маєтку на Переяславщині мав природничо-етнографічну колекцію, а в 1907 р. подарував Переяславській чоловічій гімназії для належного облаштування природничого кабінету частину збірки, а саме: черепи африканських тварин, опудала птахів, ящірок тощо [11, 53].

У 1917 р. вже діяв Переяславський історико-краєзнавчий музей у приміщенні будинку Переяславського колегіуму, експозиція якого була сформована речами з експропрійованих садиб переяславсь-

ких дворян [19, 3]. На той час очолював музей учитель чоловічої гімназії Костянтин Тимошук, а регістратором працював Володимир Заболотній – засновник і президент Академії архітектури України. Відомо, що в 1922 р. існував археологічний музей при переяславській трудовій школі № 1 (колишня чоловіча гімназія), а завідував ним учитель Андрій Козачковський – нащадок відомого переяславського лікаря Андрія Йосиповича, що товаришував з Т.Г. Шевченком [14, 367].

Під час Другої світової війни музейна експозиція була знищена та суттєво пошкоджено приміщення Переяславського музею: згоріла повністю дерев'яна конструкція даху, були зруйновані цегляні димоходи та на окремих ділянках – фронтони до самого склепіння. Тому виконавчий комітет міської ради в 1945 р. прийняв рішення створити новий районний історичний музей у пристосованому приміщенні (на розі вул. Києвобрамської та вул. Великої Підвальної). Музейні працівники домоглися, аби для музею було віддано деяку частину кімнат колишнього будинку А. Козачковського, у якому в 1845 р., 1859 р. перебував Т.Г. Шевченко. Як результат, у 1946 р. Рішенням Ради Міністрів УРСР у м. Переяславі-Хмельницькому був відкритий історико-краєзнавчий музей [14, 374].

У 1949 р. переяславський музей потрапив до "списку музеїв обласного і районного підпорядкування, що за відсутності музейних фондів і відповідної матеріальної бази не виправдовують свого існування". Про зазначену музейну інституцію була складена довідка наступного змісту: "Музей міститься в меморіальному будинку Т.Г. Шевченка. Музей займає 3 невеликі кімнати, експозиційна площа яких 60 м². Довоєнні музейні фонди не збереглися, новозібрані – складають 704 експонати, у переважній більшості це фотоілюстративний матеріал. Штат музею – 7 чол., з них наукових робітників – 4. В зв'язку з відсутністю приміщення і фондів, музей доцільно закрити". Планувалось закрити і Білоцерківський історико-краєзнавчий музей, про який також складено відповідну довідку, а на базі двох вище зазначених закладів була пропозиція створити один Білоцерківський районний краєзнавчий музей [26, арк. 97].

На даний час не з'ясованим залишається, чому саме зазначені вище музеї не було ліквідовано. В результаті дослідження припускаємо, що радянське керівництво згадало про важливу для них подію, що відбулася в Переяславі-Хмельницькому в 1654 р. – Переяславську раду. Для розвитку української історичної науки дії радянського керівництва, пов'язані з відзначенням цієї події, мали суттєве значення, оскільки прямо диктували не лише напрями досліджень окремих історичних подій із визначенням бажаних для влади їх оцінок, а й нав'язували концептуальні положення трактування української історії. Святування 300-річчя Переяславської ради радянсько-партійне керівництво намагалось повною мірою використати для пропаганди важливої для нього тези про відсутність до і після "возз'єднання" окремоти від російської української нації, культури і держави.

У січні 1950 р. було видано постанову Ради міністрів УРСР "Про заходи до впорядкування мережі і профілів державних музеїв УРСР і поліпшення їхньої діяльності", відповідно до якої зобов'язали організації при Раді міністрів УРСР – Управління в справах вищої школи, Комітет у справах культурно-освітніх установ, Комітет у справах мистецтва – підготувати пропозиції до 1 лютого 1950 р. про підготовку при Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка наукових працівників для музеїв республіки [30, арк. 108]. Одним зі студентів історичного факультету в цей період (1946-1951 рр.) був М.І. Сікорський. Згодом, саме завдяки його діяльності, творчості, наполегливості та ініціативі переяславський музей перетворився на Заповідник національного значення.

Михайло Іванович Сікорський, за офіційними даними, народився 7 листопада 1923 р. [1, 1], хоча у своїх автобіографіях зазначає 13 жовтня – день іменин Михайла [16, 1]. Припускаємо, що така розбіжність пояснюється тим, що в 20-х роках ХХ ст. була практика записувати день народження дітей до якоїсь визначної офіційної дати, у даному випадку це була річниця Жовтневої революції 1917 р.

Сім'я Сікорських проживала в м. Чигирині Черкаської області. Родина мала чотирьох дітей: Іван, Олександр, Михайло та Марія. Батько, Іван Іванович, загинув на заводі в 1930 р., мати, Марфа Мусіївна, померла в 1932 р. від голоду. Із 1933 по 1939 рр. діти виховувалися в Чигиринському дитячому будинку. Михайло закінчив 8 класів середньої школи № 1 м. Чигирини. У 1939-1943 рр. навчався в Запорізькому авіаційному технікумі ім. Ворошилова, який закінчив у м. Омську, куди на початку війни був евакуйований навчальний заклад. Після його закінчення був залишений у технікумі на посаді інструктора [25, 9]. У 1946-1951 рр. навчався на історичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, після чого був призначений на посаду директора Переяслав-Хмельницького історичного музею.

За спогадами Михайла Сікорського, він прийняв у керівництво "...три кімнати під експозицію і 32 експонати..." [12, 24]. Слід сказати, що краєзнавчий музей тоді дійсно розміщувався в трьох кімнатах, але фонди налічували трохи більше 700 музейних предметів, мабуть, саме 32 експонати М. Сікорський визначив для себе гідними музею, предметами, що мали дійсно наукову, художньо-естетичну, репрезентативну або меморіальну цінність.

Під впливом культурно-політичних парадигм радянської системи динаміка діяльності музеїв УРСР підпорядковувалася вимозі максимально ефективно використовувати їхній потенціал для утвердження нового соціалістичного ладу. Зазначена роль музеїв, це передусім – храми панівного ідеологічного культу, знайшла відбиття і в структурі переяславського музею 1952 р., де 9 залів із 12 розкривали соціалістичні здобутки радянської влади під проводом Леніна-Сталіна, серед них: "Революція 1905-1907 рр., Перша світова війна", "Велика Жовтнева Соціалістична революція і громадянська війна", "Соціалістичне будівництво в 1920-1941 рр." та інші [27, арк. 83].

Переяславський музей чітко виконував партійні постанови, зокрема значну роль у створенні нової експозиції "зіграли рішення XIX з'їзду партії та класична праця Й.В. Сталіна "Економічні проблеми соціалізму в СРСР" [27, арк. 76]. Із Звіту про роботу Переяслав-Хмельницького історичного музею за 1952 р. видно, що музей уже почав готуватися до святкування 300-ліття "возз'єднання" України з Росією, адже було "значно вдосконалено експозицію залу № 2 "Визвольна війна українського народу 1648-1654 рр.", за рік було підготовлено та проведено 67 лекцій, що охопили 4250 чоловік, на теми "Велика дружба народів СРСР", "Віковична дружба російського і українського народів". А в кінці звіту М.І. Сікорський висуває пропозицію до зазначеного ювілею створити музей Переяславської Ради ім. Богдана Хмельницького [27, арк. 92]. З вище зазначеного видно, у той час Переяславський музей повинен був виконати визначене замовлення представників від радянської адміністративно-командної системи щодо створення стійкого іміджу цілковитого процвітання та благополуччя СРСР.

У 1953 р. робота з підготовки до святкування "знаменної" дати проводилася особливо інтенсивно. Було затверджено новий тематико-експозиційний план для створення нової експозиції, у розробці якого брали участь колеги з Київського державного історичного музею [6, арк. 21]. Завдяки тому, що нова експозиція музею створювалася на відзнаку 300-ліття Переяславської Ради, збирання експонатів відбувалося за сприяння Ради Міністрів УРСР, Міністерства культури УРСР, зокрема Чернігівський історичний музей надав чудові зразки козацької зброї, матеріали, що висвітлювали радянський період, отримані під час літнього відрядження наукової співробітниці Є.С. Нестеровської в Москву до Державного історичного музею та музею Революції СРСР; у кінці грудня Львівський державний історичний музей також надає переяславському музею музейні предмети, що допомагали розкрити тему "Визвольна війна українського народу проти польської шляхти 1648-1654 рр." [20, 4], серед них: козацькі шаблі, ятагани, порохівниця, польська зброя та інше.

Із початком 1954 р. музейна інституція Переяслава співпрацює тісно з київськими – Центральним будинком народної творчості, дирекцією художніх виставок, республіканськими реставраційними виставками – для створення експозиції, що належним чином пропагувала б марксистсько-ленінські вчення про суспільство, радянську дійсність, сприяла б вихованню активних ударників комунізму. Значна увага приділялася комплектуванню фондів матеріалами, що належали до радянського періоду та сприяли вихованню радянських громадян. Таким чином, тематична спрямованість експозиційної роботи носила відверто кон'юктурний характер. В основному удосконаленню підлягали експозиції відділів радянського періоду. Аналіз Звіту про роботу Переяслав-Хмельницького історичного музею за 1952 р. показав, що музей зібрав з тематики соціального будівництва – 525 музейних предметів, Велика Жовтнева соціалістична революція – 36, Громадянська війна – 12, Велика Вітчизняна війна – 69. Усього ж в фондах знаходилося 1 109 музейних предметів [27, арк. 91].

Постанова № 648 Ради Міністрів УРСР від 14.05.1954 р. змінила статус переяславського музею, перетворивши Переяслав-Хмельницький історичний музей місцевого значення в музей республіканського значення III категорії з наступною назвою: Переяслав-Хмельницький державний історичний музей [24, арк. 41], який мав два експозиційні відділи, що висвітлювали Переяславську Раду з точки зору радянської історіографії. Нова експозиція розкривала "історію українського народу, його непорушну дружбу з російським народом" [25, 208]. За 1954 р. музей відвідало 43 424 особи, серед них громадяни СРСР, Болгарії, Албанії, Китаю, Кореї, Шотландії, Франції, Польщі [7, 3-10].

На час призначення М.І. Сікорського директором музею в м. Переяславі-Хмельницькому працювало дві археологічні експедиції під керівництвом В.Г. Гончарова та М.К. Каргера [2, 140], співпраця з якими, напевно, і надала молодому директору місцевого історичного музею перший поштовх виняткового інтересу до археологічних досліджень у місті. Результатом розкопок 1950-х рр. стало виявлення також залишок Спаської церкви XI ст., церкви XII ст., будинку митрополита та поховань I-II ст. н.е. Залишки розкопаної церкви XI ст. у 1954 р. були накриті захисним павільйоном [4, арк. 74] (це був унікальний досвід у вітчизняній музейній практиці для збереження подібної пам'ятки), у якому згодом розмістили експозицію Археологічного музею (1957 р.).

До структури музеїв Переяславщини увійшов і меморіальний музей, експозиція якого є неповторною, а відтак – унікальною. У 1963 р. було відкрито Меморіального музею архітектора В.Г. Заболотного. Із першим президентом Академії архітектури УРСР Володимиром Гнатовичем Заболотним М.І. Сікорський був особисто знайомий. У 1962 р., уже будучи тяжко хворим, архітектор висловив бажання, щоб його будинок було передано музейникам [13, 41]. На даний час експозиція містить близько 2 тис. експонатів, які репрезентують творчість та наукові доробки академіка [17].

На початку 60-х років XX ст. в м. Переяславі-Хмельницькому за ініціативою місцевих музейних працівників розпочато роботу над створенням етнографічного музею української архітектури та побуту – скансену, "подібного якому досі не було на території республіки" [28, арк. 94]. Першим етапом у створенні музею можна вважати створення етнографічного відділу "Філіал Михайлівської церкви" відповідно до наказу № 30 Переяслав-Хмельницького історичного музею від 7.10.1958 р., на чолі якого було поставлено В.П. Шкулету і переведено наукового співробітника Є.С. Нестеровську для створення експозиції [8, арк. 9].

Михайлівська церква – це пам'ятка архітектури XVIII ст., розташована на південній околиці м. Переяслава-Хмельницького біля злиття річок Альта і Трубіж на колишньому єпископському дворі давньоруського часу. Храм зведений над залишками кафедрального п'ятинавового Михайлівського собору, збудо-

ваного 1089 р. і зруйнованого 1239 р. монголо-татарами [17]. Усвідомлюючи історичну й архітектурну цінність зазначеної пам'ятки, музейні працівники на чолі з М.І. Сікорським розпочали роботу про передачу у власність музею території колишнього Михайлівського монастиря, архітектурні споруди якого з встановленням радянської влади використовувалися не за призначенням. Зокрема, в приміщенні церкви розмістили пункт "Заготльон", а в підвалах трапезної був склад продуктів соління міського споживчого товариства. У 1951-1952 рр. архітектори Д. Яблонський та Ю. Асєєв обстежили Михайлівську церкву та дзвіницю і, як результат, розробили проект реставрації. Реставраційні роботи тривали з 1953 р. по 1958 р., за цей час М.І. Сікорський за підтримки президента Академії архітектури В.Г. Заболотного домігся, щоб сакральні споруди були передані у власність міста для створення музейної експозиції [5, 74].

Перепрофілювання Михайлівської церкви відбулося в короткі терміни завдяки тому, що напередодні музейними працівниками було проведено ряд експедицій і зібраний багатий етнографічний матеріал по селах Переяслав-Хмельницького району та сусідніх районів Полтавської і Чернігівської областей [21, 19].

Створений етнографічний відділ в м. Переяславі-Хмельницькому презентував історію розвитку Переяславщини в ХІХ ст. за допомогою автентичних речей, які вдалося зібрати музейним працівникам. М.І. Сікорський вважав, що ефективно застосування об'єктів у експозиції залежить здебільшого від візуальної комунікації: "Щоб було красиво" [25, 14].

Створена в Переяславі-Хмельницькому етнографічна експозиція була розміщена у пристосованому приміщенні, через що не могла повноцінно показати побут українців у ХІХ ст. Для цього потрібні були оригінальні типові споруди з традиційним природним оточенням. Каталізатором, що допоміг розв'язати поставлену проблему, стало проектування на початку 60-х років ХХ ст. на р. Дніпрі ряду водосховищ, зокрема Канівського, яке повинно було затопити значну територію разом з наявною інфраструктурою – житлами, громадськими будівлями, вітряками, сакральними спорудами тощо. Очевидно, що ця обставина – затоплення низки сіл із цікавими пам'ятками народної архітектури – остаточно сформувало рішення М.І. Сікорського про створення в Переяславі-Хмельницькому музею-скансену. Ідею створення першого музею просто неба на території України виношував і Є.Ф. Іщенко, який понад 30 років пропрацював меліоратором у селах Бориспільського району Київської області. У січні 1961 р. Єфрем Федотович поділився своїми баченнями з директором переяславського музею. За задумом Є.Ф. Іщенка, для створення експозиції типового наддніпрянського села потрібно було 500 га, де б змогли відтворити флору і фауну регіону [22, 112]. Згодом він зробив схематичний план території, потрібної для організації музею, за яким необхідно було виділити для музею 71 га. Першочергово потрібно було освоїти 25 га для створення "старого і нового українського села", із яких: по 3 га – під садиби зони полісся та лісостепу, 2 га – під садиби зони степу, 2 га – під садиби ремісників, 8 га – під забудову "нового села" і 7 га – під майдани, вулиці та громадські будівлі [9, 114].

Місцем для музею під відкритим небом було обрано урочище Гора (Татарська гора) – територія на околиці м. Переяслава-Хмельницького (відстань 1 км). Вибір був обумовлений вигідною топографією місцевості, близьким розташуванням міста, наявністю значної кількості археологічних пам'яток [10, 128].

Забудова виділеної території розпочалася на початку 1964 р., коли було перевезено першу будівлю – громадську споруду сільського сходу кін. ХІХ ст. – гамазей (с. Пристроми Переяслав-Хмельницького р-ну).

Центральне місце в скансені було відведено сільським дворам, що формувалися з нерухомих пам'яток народної архітектури. Першою в переяславському скансені була реконструйована садиба селянина-середняка (1964-1965 рр.). До її складу увійшло 5 пам'яток архітектури місцевого значення:

1. Хата (с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.);
2. Комора (с. Городище Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.);
3. Повітка (с. В'юнище Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.);
4. Клуня (с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.);
5. Саж (с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.).

Про вищезазначений двір згадує кореспондент редакції республіканської інформації В. Пепа в серпні 1965 р.: "Оспіваний у піснях перелаз. Хата – під солом'яною стріхою, з ганком і широкою призьбою. На подвір'ї – повітка, комора, хлів, клуня. За виплетеним з гіркою лози тином видніється високий гамазей... А за млином, як водиться колись, – ставок". На той час, коли В. Пепа був у Переяславському етнографічному музеї-лісопарку, на території в 7 га було посаджено понад сім з половиною тисяч дерев і близько трьох з половиною тисяч кущів [28, арк. 94].

Для етнографічного парку-музею підбирали об'єкти, які найповніше розкривали утилітарно-побутову та конструктивно-технічну сторони народної архітектури. Головний критерій відбору – типовість їх народній архітектурі й повнота висвітлення її традицій. Цінність пам'ятки визначалася не тим, кому вона належала, а тим, наскільки яскраво вона відтворювала архітектурно-будівельні особливості та традиції народної архітектури, дух української національної культури [30, 100].

Крім садиб, у музеї під відкритим небом розмістили й культові споруди. Ще з 1965 р. планувалося перевезти на територію скансену Андрушівську церкву Св. Георгія 1768 р., яку у свій час змалював Т.Шевченко [29, арк. 193-196]. Вдалося перенести пам'ятку тільки наприкінці 60-х років. Крім того, упродовж 1968-1970 рр. на території скансену було розміщено: церкву св. Параскеви 1891 р. із села В'юнища Переяслав-Хмельницького району Київської області, церкву Покрови Пресвятої Богородиці 1606 р. із села Острийок Білоцерківського району Київської області. Таким чином перелічені вище сакральні дерев'яні пам'ятки вдалося врятувати від знищення.

Спільними зусиллями працівники переяславського музею змогли створити певне середовище на території скансену, що відтворює цілісне уявлення про різні сфери народного життя. Структура та експозиція скансену створює поле дискурсу, дає змогу через візуальний образ вплинути на почуття, емоційно засвоїти знання, відчутти своє місце в довгому ланцюгу взаємозалежного розвитку роду, громади, народу.

Співробітники переяславських музеїв на чолі з М.І. Сікорським за майже півстоліття змогли створити важливий культурологічний ресурс. Михайло Іванович не зважав на те, хто був при владі, його метою було зібрати якомога більше музейних предметів, що висвітлювали найрізноманітніші культурно-історичні періоди українського народу. Завдяки активній збиральницькій діяльності формувалися колекції, а на їх основі були створені нові музеї. На даний час Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" – це скарбниця культурної та історичної спадщини, а музейні предмети його фондів – носії безцінної інформації про культуру та історію українського народу, що вимагає продовження дослідження у цьому напрямі.

Література

1. Бібліографічна довідка. Сікорський Михайло Іванович [Рукопис] / [Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав"] – [2013] – 1 л.
2. Бузян Г.М. М.І. Сікорський – археолог / Г.М. Бузян // Михайло Іванович Сікорський: творець історії і хранитель часу – НІЕЗ "Переяслав". – 2013. – С.139-185.
3. Верговський С. Передумови, наукові засади створення й перспективи розвитку Національного музею народної архітектури та побуту України / С. Верговський // Народна культура України: традиції і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування музею народної архітектури та побуту України. – К.: За друга, 2010. – С. 81-90.
4. ДАКО, Ф 5418, оп.1, спр.41, арк.74 "Докладная записка секретарю Киевского ОБКОМА КПУ тов. Троньку П.Д."
5. Жам О.М. М.І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі / Жам О.М., Ткаченко Н.Г. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії і хранитель часу – НІЕЗ "Переяслав" – 2013. – С.73-139.
6. Книга приказов историко-культурного заповедника г. Переяслав-Хмельницький: начато 22.08.1950 окончено 13.07.1957 [Рукопис] / [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1950-1957] – 44 арк.
7. Книга вражень та побажань Переяслав-Хмельницького історичного музею: 13.05.1954-11.10.1961 [Рукопис] / [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1954-1964] – 470 с.
8. Книга приказов историко-культурного заповедника г. Переяслав-Хмельницький: начато 14.07.1957 окончено 23.12.1964 [Рукопис] / [Переяслав-Хмельницький державний історичний музей] – [1957-1964] – 47 арк.
9. Козій Г.І. Краєзнавець Федот Іщенко: його концепція Музею народної архітектури та побуту у Переяславі / Г.І. Козій // Народна культура України: традиції і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування музею народної архітектури та побуту України. – К.: За друга, 2010. – С.112-120.
10. Козій Г. Першому в Україні музею просто неба – 45 / Г.І. Козій // Краєзнавство. – 2009. – №1-2. – С.128.
11. Куценко Ю. Заснування та розвиток Переяславської чоловічої гімназії (1906-1919) / Куценко Юлія // Наукові записки з історії України: збірник наукових статей. – Вип. 34 – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С.51-58.
12. Махінчук М. Мереживо мінливого часу / Махінчук М.Г. – К.: КИТ, 2012. – 592 с.
13. Мінгазутдінов А. Великий подвижник музейної справи (До 90-річчя від дня народження М.І. Сікорського) / Мінгазутдінов А., Латиш Ю. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2013. – № 4(117). – С.40-44.
14. [Набок Л.М.] Музейна справа у Київській області / [Набок Л.М.] // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Київська область [ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) та ін.]. – К.: Знання України, 2013. – С.362-394.
15. Ополовников А.В. Музеи деревянного зодчества / А.В. Ополовников. – М., 1968. – 119 с.
16. Особистий архів Сікорської В.І. Автобіографія Сікорського Михайла Івановича [Рукопис] – 22 лютого 1985 р. – 2 с.
17. Офіційний сайт Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав" [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.niez-pereyaslav.com.ua/memorial/111--1750.
18. Паспорт НІЕЗ "Переяслав" 2014 р. [Рукопис] / [Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав"] – 18 л.
19. Паспорт пам'ятки національного значення Будинок колегіуму 1753 р. [Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав"]. – К, 2005. – 17 с.
20. Переяслав-Хмельницький державний історичний музей: [короткий довідник / за ред. М.І. Сікорського]. – Переяслав-Хмельницький, 1958. – 69 с.
21. Сікорський М.І. Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею / Сікорський М.І., Жам М.І. // Народна творчість та етнографія. – К., 1965. – С. 17-19.
22. Сікорський М.І. Моє життя – мої музеї.: Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І.Сікорського / [упоряд. та коментатор О. Горбовий; Т. Нагайко, ред. Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2012. – 236 с.
23. Сікорський М.І. На землі Переяславській / Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. – К.: Наукова думка, 1983. – 254 с.
24. Сошніков А. О. Історико-культурний розвиток та функціонування музеїв України у період панування тоталітарно-колоніальних режимів [Електронний ресурс] // 15 Сумцовські читання: Конференція, присвячена 155 річниці з дня народження видатного українського вченого академіка АН України М. Ф. Сумцова. – Харків, 2009. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference>.
25. Ткаченко Н.Г. Життєвий шлях М.І. Сікорського. / Ткаченко Н.Г. // Михайло Іванович Сікорський: творець історії і хранитель часу – НІЕЗ "Переяслав". – 2013. – С.9-43.
26. ЦДАВОВУ України Ф.4762 опис1 спр.339 арк.97. Довідка про об'єднання музеїв районного підпорядкування, які не мають фондової бази і відповідного приміщення.

27. ЦДАВОВУ України, Ф 4762, опис.1, спр.670, арк. 76-92. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницького історичного музею за 1952 р.
28. ЦДАВОВУ України, Ф 5111, опис 1, спр. 433, арк. 94 "На варті історії".
29. ЦДАВОВУ України, Ф 5111, опис 1, спр. 808, арк.193-196. "Нові скарби Переяслава".
30. ЦДАВОВУ України Ф. Р-2, опис 8, спр.515, арк.108. Постанова Ради міністрів УРСР, січень 1950 р.
31. ЦДАВОВУ України Ф. Р-2, опис 8, спр.9987, арк.41. Постанова №648 Ради Міністрів УРСР від 14 травня 1954 р.

References

1. Bibliografichna dovidka. Sikorskyi Mykhailo Ivanovych [Rukopys] / [Natsionalnyi istoryko-etnografichnyi zapovidnyk "Pereiaslav"] – [2013] – 1 l.
2. Buzian H.M. M.I. Sikorskyi – arkeoloh / H.M. Buzian // Mykhailo Ivanovych Sikorskyi: tvorets istorii i khranytel chasu – NIEZ "Pereiaslav". – 2013. – S.139-185.
3. Verhovskiy S. Peredumovy, naukovy zasady stvorennia y perspektyvy rozvytku Natsionalnogo muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy / S. Verhovskiy // Narodna kultura Ukrainy: tradytsii i suchasnist: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 40-richchiu zasnovannia muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy. – K.: Zadruga, 2010. – S. 81-90.
4. DAKO, F 5418, op.1, spr.41, ark.74 "Dokladnaia zapiska sekretariu Kievskogo OBKOMA KPU tov. Tron'ku P.D."
5. Zham O.M. M.I. Sikorskyi – tvorets skansenu na Tatarskii hori / Zham O.M., Tkachenko N.H. // Mykhailo Ivanovych Sikorskyi: tvorets istorii i khranytel chasu – NIEZ "Pereiaslav" – 2013. – S.73-139.
6. Kniga prikazov istoriko-kul'turnogo zapovednika g. Pereiaslav-Khmel'nitskii: nachato 22.08.1950 okonchono 13.07.1957 [Rukopys] / [Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi istorychnyi muzei] – [1950-1957] – 44 ark.
7. Knyha vrazhen ta pobazhan Pereiaslav-Khmelnytskoho istorychnoho muzeiu: 13.05.1954-11.10.1961 [Rukopys] / [Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi istorychnyi muzei] – [1954-1964] – 470 s.
8. Kniga prikazov istoriko-kul'turnogo zapovednika g. Pereiaslav-Khmel'nitskii: nachato 14.07.1957 okonchono 23.12.1964 [Rukopys] / [Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi istorychnyi muzei] – [1957-1964] – 47 ark.
9. Kozii H.I. Kraieznavets Fedot Ishchenko: yoho kontseptsiia Muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu u Pereiaslavi / H.I. Kozii // Narodna kultura Ukrainy: tradytsii i suchasnist: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 40-richchiu zasnovannia muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy. – K.: Zadruga, 2010. – S.112-120.
10. Kozii H. Pershomu v Ukraini muzeiu prosto neba – 45 / H.I. Kozii // Kraieznavstvo. – 2009. – №1-2. – S.128.
11. Kutsenko Yu. Zasnovannia ta rozvytok Pereiaslavskoi cholovichoï himnazii (1906-1919) / Kutsenko Yuliia // Naukovi zapysky z istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei. – Vyp. 34 – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2014. – S.51-58.
12. Makhinchuk M. Merezhyvo minlyvoho chasu / Makhinchuk M.H. – K.: KYT, 2012. – 592 s.
13. Minhazutdinov A. Velykyi podvyzhyk muzeinoï spravy (Do 90-richchia vid dnia narodzhennia M.I. Sikorskoho) / Minhazutdinov A., Latysh Yu. // Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorii. – 2013. – № 4(117). – S.40-44.
14. [Nabok L.M.] Muzeina sprava u Kyivskii oblasti / [Nabok L.M.]// Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrainy: istoriia, sohodennia ta perspektyvy rozvytku. Kyivska oblast [red. rada vyd.: V.H. Kremen (hol.) ta in.]. – K.: Znannia Ukrainy, 2013. – S.362-394.
15. Opolovnikov A.V. Muzei dereviannogo zodchestva / A.V. Opolovnikov. – M., 1968. – 119 s.
16. Osobystyi arkhiv Sikorskoï V.I. Avtobiografia Sikorskoho Mykhaila Ivanovycha [Rukopys] – 22 liutoho 1985 r. – 2 s.
17. Ofitsiinyi sait Natsionalnogo istoryko-etnografichnogo zapovidnyka "Pereiaslav" [Elektronnyi resurs] – Rezhy m dostupu: www.niez-pereiaslav.com.ua/memorial/111--1750.
18. Pasport NIEZ "Pereiaslav" 2014 r. [Rukopys] / [Natsionalnyi istoryko-etnografichnyi zapovidnyk "Pereiaslav"]. – 18 l.
19. Pasport pamiatky natsionalnogo znachennia Budynok kolehiumu 1753 r. [Natsionalnyi istoryko-etnografichnyi zapovidnyk "Pereiaslav"]. – K, 2005. – 17 s.
20. Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi istorychnyi muzei: [korotkyi dovidnyk / za red. M.I. Sikorskoho]. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 1958. – 69 s.
21. Sikorskyi M.I. Etnografichnyi viddil Pereiaslav-Khmelnytskoho istorychnoho muzeiu / Sikorskyi M.I., Zham M.I. // Narodna tvorichist ta etnografia. – K., 1965. – S. 17-19.
22. Sikorskyi M.I. Moie zhyttia – moi muzei...Zbirka materialiv na poshanu pamiaty Heroia Ukrainy M.I.Sikorskoho / [uporiad. ta komentator O. Horbovyi; T. Nahaiko, red. T. Nahaiko] – Pereiaslav-Khmelnytskyi: FOP O.M. Lukashevych, 2012. – 236 s.
23. Sikorskyi M.I. Na zemli Pereiaslavskii / Sikorskyi M.I., Shvydkyi D.T. – K.: Naukova dumka, 1983. – 254 s.
24. Soshnikov A. O. Istoryko-kulturnyi rozvytok ta funktsionuvannia muzeiv Ukrainy u period panuvannia totalitarno-kolonialnykh rezhy miv [Elektronnyi resurs] // 15 Sumtsovski chytannia: Konferentsiia, prysviachena 155 richnytsi z dnia narodzhennia vydatnogo ukrainskoho vchenoho akademika AN Ukrainy M. F. Sumtsova. – Kharkiv, 2009. – Rezhy m dostupu: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference>.
25. Tkachenko N.H. Zhyttiievi shliakh M.I. Sikorskoho. / Tkachenko N.H. // Mykhailo Ivanovych Sikorskyi: tvorets istorii i khranytel chasu – NIEZ "Pereiaslav" – 2013. – S.9-43.
26. TsDAVOVU Ukrainy F.4762 opys1 spr.339 ark.97. Dovidka pro obiednannia muzeiv raionnogo pidporiadkuvannia, yaki ne maiut fondovoï bazy i vidpovidnogo prymishchennia.
27. TsDAVOVU Ukrainy, F 4762, opys.1, spr.670, ark. 76-92. Zвіт про роботу Переяслав-Хмельницького історичного музею за 1952 р.
28. TsDAVOVU Ukrainy, F 5111, opys 1, spr. 433, ark. 94 "Na varti istorii".
29. TsDAVOVU Ukrainy, F 5111, opys 1, spr. 808, ark.193-196. "Novi skarby Pereiaslava".
30. TsDAVOVU Ukrainy F. R-2, opys 8, spr.515, ark.108. Постанова Rady ministriv URSR, sichen 1950 r.
31. TsDAVOVU Ukrainy F. R-2, opys 8, spr.9987, ark.41. Постанова №648 Rady Ministriv URSR vid 14 travnia 1954 r.